

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2026-1-12>

УДК 338.48:332.14:005.52(477.8)

JEL Z32, R11, R58, Q56, O18

О. М. Юрків

аспірант відділу регіональної екологічної політики та природокористування ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів
e-mail: oleh.yurkiv@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1558-1991>

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Обґрунтовано необхідність переходу до багатовимірного оцінювання ефективності функціонування туристично-рекреаційної сфери Карпатського регіону. Дослідження переосмислює ефективність із вузького економічного тлумачення, обмеженого такими показниками, як кількість ночівель і дохід на номер, на багатокритеріальне розуміння, що інтегрує економічну життєздатність, соціальну інклюзивність, екологічну стійкість та інституційну координаційну спроможність. Проаналізовано організаційно-економічні передумови функціонування туризму та рекреації з акцентом на специфіці регіону в умовах нестабільності, зокрема просторову концентрацію туристичної активності, масштабний неформальний сектор, інституційну фрагментованість управління та трансформацію інфраструктури гостинності внаслідок масового переміщення населення. Сформовано концептуальний підхід до аналізу ефективності, що передбачає чотири послідовні етапи: діагностично-аналітичний, індикативно-індексний, сценарно-прогностичний та оцінювання резилієнтності. Запропоновано систему інтегрованих індикаторів за економічним, соціальним, екологічним та інституційно-управлінським вимірами, гармонізовану з Європейською системою індикаторів туризму. Обґрунтовано інтегральний індекс ефективності туристично-рекреаційної сфери як інструмент міжрегіонального порівняння та окреслено три сценарії розвитку: інерційний, стабілізаційно-адаптивний та адаптивно-інноваційний. Визначено специфічні чинники адаптації аналітичного підходу до умов Карпатського регіону з огляду на просторову диференціацію, екологічну вразливість і багаторівневу інституційну структуру.

Ключові слова: туристично-рекреаційна сфера, Карпатський регіон, ефективність функціонування, методика аналізу, інтегральний індекс, сталий розвиток, дестинаційний менеджмент.

Yurkiv O. M. METHODOLOGICAL FRAMEWORK FOR ANALYZING THE EFFICIENCY OF THE TOURISM AND RECREATION SPHERE OF THE CARPATHIAN REGION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT

The article substantiates the methodological framework for analyzing the efficiency of the tourism and recreation sphere in Ukraine's Carpathian region, encompassing Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv, and Chernivtsi oblasts, in the context of sustainable regional development. The relevance of the study is determined by the growing gap between the region's significant resource potential and the uneven translation of this potential into a functioning, economically productive, and socially beneficial tourism system. Seasonal overcrowding at a handful of well-known resorts coexists with a near-total absence of visitor infrastructure in adjacent mountain communities, while aggregate growth figures mask deep spatial disparities in employment, income, and service quality. The additional strain of full-scale war, which has transformed the region into a primary destination for internally displaced persons, has made the question of efficiency both more urgent and considerably more complex. The study reconceptualizes efficiency from a narrow economic interpretation, limited to indicators such as overnight stays and revenue per room, towards a multi-criteria understanding integrating economic viability, social inclusiveness, ecological sustainability, and institutional coordination capacity. The organizational and economic prerequisites for tourism functioning are analyzed, highlighting the unique combination of natural-geographical, ethno-cultural, and landscape characteristics that shapes the regional tourism model. An adaptive four-stage methodology is developed, grounded in systemic, index, and scenario approaches. The first diagnostic-analytical stage establishes the information base and identifies instability factors. The second indicative-index stage constructs a system of integrated indicators across four dimensions: economic performance, social significance, ecological balance, and institutional-governance capacity, normalized using the min-max method. The integral index of tourism and recreation sphere efficiency is proposed as a weighted aggregate enabling interregional and intertemporal comparison. The third scenario-prognostic stage elaborates three development trajectories: inertial, stabilization-adaptive, and adaptive-innovative. The fourth stage assesses resilience and formulates management recommendations. Specific adaptations for the Carpathian context address spatial differentiation between urban centers and peripheral mountain communities, the concentration of protected areas covering 16 per cent of Ivano-Frankivsk and Zakarpattia oblasts, the substantial informal tourism sector that distorts official statistics, and the fragmented multi-level institutional structure of tourism governance under decentralization.

The proposed indicator system is harmonized with European sustainable tourism assessment standards, notably the ETIS framework recommended by the European Commission.

Keywords: *tourism and recreation sphere; Carpathian region; functioning efficiency; analysis methodology; integral index; sustainable development; destination management.*

Формулювання проблеми. Туристично-рекреаційна сфера посідає вагомe місце в системі регіонального розвитку завдяки комплексному впливу на соціально-економічний, інфраструктурний та екологічний поступ територій. Карпатський регіон України, що охоплює Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та Чернівецьку області, вирізняється високим ступенем природно-географічної, етнокультурної та ландшафтної своєрідності, яка зумовлює його особливу привабливість для розвитку туристично-рекреаційної діяльності [1]. Водночас перетворення цієї ресурсної бази на туристичну систему, що функціонує, є економічно продуктивною та соціально корисною, відбувається нерівномірно: сезонне перенавантаження кількох відомих курортів співіснує з майже повною відсутністю відповідної інфраструктури в сусідніх гірських громадах. Агреговані показники зростання маскують глибокі просторові диспропорції в зайнятості, доходах та якості послуг. В умовах повномасштабних воєнних дій, що перетворили регіон на одне з основних місць призначення для внутрішньо переміщених осіб, питання ефективності функціонування туристично-рекреаційної сфери набуло особливої гостроти та значно ускладнилося порівняно з довоєнним періодом.

Традиційні підходи до вимірювання ефективності в туристично-рекреаційній сфері, як правило, зводяться до обмеженого набору економічних індикаторів – кількості ночівель, доходу на наявний номер, частки галузі у валовому регіональному продукті тощо. Такі метрики, безумовно, мають аналітичну цінність, однак охоплюють лише один вимір явища, яке за своєю природою є багатовимірним. Достатньо зазначити, що гірськолижний курорт, який демонструє високу дохідність, може водночас спричиняти деградацію гідрологічної мережі, від якої залежать громади, розташовані нижче за течією, а готельний кластер, що залучає сезонну робочу силу із сусідніх сіл, здатен отримати високі оцінки за стандартними фінансовими показниками, не забезпечуючи водночас цілорічної зайнятості та не створюючи передумов для довгострокової стійкості території. Саме ця невідповідність між формальними індикаторами результативності та реальним впливом на регіональний розвиток зумовлює необхідність розроблення адаптивної методики оцінювання, яка інтегрує економічний, соціальний, екологічний та інституційно-управлінський виміри ефективності в єдину аналітичну систему.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику функціонування туристично-рекреаційної сфери досліджували вітчизняні й зарубіжні науковці. Комплексний вплив туризму на регіональну

економіку обґрунтовано в дослідженнях Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), згідно з якими кожне пряме робоче місце в туристичній сфері генерує щонайменше 1,5 додаткових позицій у суміжних галузях – транспорті, харчуванні, роздрібній торгівлі та сфері послуг [2]. Організаційно-економічні передумови розвитку рекреації та туризму досліджено в контексті системної взаємодії соціально-економічних, екологічних та інституційних чинників, що забезпечують не лише зростання галузевих показників, а й досягнення цілей сталого розвитку територій [3; 4]. Сучасні аналітичні рамки, розроблені ЮНВТО, ОЕСР та Європейською комісією, зокрема Європейська система індикаторів туризму (ETIS – European Tourism Indicator System), орієнтовані на інтегроване розуміння ефективності, що охоплює щонайменше чотири взаємопов'язані виміри: економічну життєздатність, соціальну інклюзивність, екологічну збалансованість та інституційну координацію [5]. Водночас дедалі більшої актуальності набуває імплементація ESG-критеріїв (Environmental, Social, Governance) у стратегічне управління туристичними DESTINATIONAMI як інструмент забезпечення нефінансової стійкості галузі [6]. Попри ґрунтовність наявних напрацювань, інтеграція принципів DESTINATIONAMI менеджменту в методику аналізу ефективності залишається недостатньо опрацьованою, особливо в прикладному вимірі щодо гірських територій Карпатського регіону.

Мета статті – обґрунтувати теоретико-методичні засади комплексного оцінювання ефективності функціонування туристично-рекреаційної сфери Карпатського регіону та сформулювати концептуальний підхід до її аналізу.

Основні результати дослідження. Аналіз організаційно-економічних передумов засвідчив, що ефективне функціонування туристично-рекреаційної сфери в сучасному розумінні виходить за межі суто фінансових результатів і передбачає одночасне досягнення збалансованості за п'ятьма взаємопов'язаними напрямками: економічної доцільності – здатності генерувати додану вартість, забезпечувати зайнятість місцевого населення, сприяти бюджетним видаткам громад / регіонів і стимулювати розвиток суміжних галузей; соціальної інклюзії – покращення умов життя місцевого населення, збереження культурної спадщини та протидія демографічним тенденціям; екологічної збалансованості – мінімізація антропогенного впливу на природні екосистеми та дотримання принципів збереження біорізноманіття; інституційної координації – забезпечення багаторівневого управління, розвиток державно-приватного партнерства та кластерних форм співпраці; інноваційно-цифрової інтеграції – впровадження

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

аналітики великих даних, смарт-інфраструктури та цифрових платформ управління DESTINACIAMI.

Карпатський регіон формує унікальну регіональну модель туристично-рекреаційної системи завдяки поєднанню значного ресурсного потенціалу, транскордонного положення та збереженості традиційної культури. Водночас внесок туризму у ВРП чотирьох областей сконцентрований у невеликій кількості DESTINACIAMI, передусім у зоні впливу курорту Буковель. Війна внесла нову демографічну зміну: сотні тисяч переміщених осіб переїхали до карпатських областей, значна частина інфраструктури гостинності була перепрофільована під тимчасове житло. Деякі гірські громади, що роками втрачали населення, пережили раптовий зворотний процес: відкрились школи, поживались ринки праці. Чи зможе туризм перетворити цей тимчасовий демографічний імпульс на тривалу соціальну вигоду, залежить від спроможності сектору підтримувати сімейні, сільські, екологічні та культурні форми туризму, що пропонують цілорічні засоби до існування [7].

В умовах нестабільності, зумовленої воєнними діями та трансформацією управлінських моделей, постає необхідність у розробленні адаптивної методики аналізу ефективності функціонування

туристично-рекреаційної сфери на регіональному рівні. Запропонована методика ґрунтується на системному, індексному та сценарному підходах і підпорядкована таким дослідницьким цілям:

- аналіз рівня соціально-економічної, екологічної та інституційної ефективності функціонування туристично-рекреаційної сфери в умовах кризової трансформації;
- просторово-часове зіставлення функціональних характеристик DESTINACIAMI у межах Карпатського регіону;
- формування управлінських рекомендацій щодо оптимізації політики сталого туризму.

Перший етап – діагностично-аналітичний – передбачає формування інформаційної бази дослідження (статистика Державної служби статистики, звіти регіональних департаментів туризму, геоінформаційні дані); виокремлення об'єктів дослідження (територіальні громади, рекреаційні DESTINACIAMI); ідентифікацію типів нестабільності (воєнно-політична, економічна, екологічна, соціальна). На цьому етапі окреслюються чинники, що впливають на функціонування галузі.

Другий етап – індикативно-індексний – передбачає побудову системи інтегрованих індикаторів, згрупованих за чотирма базовими вимірами (табл. 1).

Таблиця 1

Система інтегрованих індикаторів для оцінювання ефективності функціонування туристично-рекреаційної сфери Карпатського регіону

Вимір	Назва інтегрованого індикатора	Змістова характеристика	Тип показника
1	2	3	4
Економічний	Індекс ділової активності туристичних та рекреаційних підприємств	Відображає рівень господарської активності у сфері туризму / рекреації: кількість суб'єктів, що функціонують, а також динаміку доходів та інтенсивність створення нових підприємств	Стимулятор
	Коефіцієнт рентабельності туристичних послуг	Характеризує фінансову віддачу від використання ресурсів у туристичному бізнесі та прибутковість галузі	Стимулятор
	Частка туризму та рекреації у валовому регіональному продукті (ВРП)	Визначає структурну роль туристично-рекреаційної сфери в економіці регіону та ступінь диверсифікації економічної бази території	Стимулятор
Соціальний	Капіталовкладення в туристичну та рекреаційну інфраструктуру на душу населення	Ілюструє інтенсивність інвестування в матеріально-технічну базу галузі	Стимулятор
	Коефіцієнт зайнятості в туристично-рекреаційній сфері	Визначає частку населення, залученого до зайнятості у сфері туризму та суміжних секторах, відображає роль галузі як працебезпечувального чинника	Стимулятор
	Частка малого й сімейного бізнесу у структурі туризму	Характеризує рівень доступності туристичного підприємництва для місцевих жителів, розвиток агротуризму, ремесел та локальної культурної пропозиції	Стимулятор
Екологічний	Коефіцієнт екологічного навантаження туризму	Відображає інтенсивність антропогенного впливу туристичних потоків на природне середовище, зокрема співвідношення кількості туристів і площі територій з природоохоронним статусом	Дестимулятор
	Індекс «зеленої» сертифікації об'єктів розміщення та харчування	Визначає частку засобів розміщення та закладів харчування, що відповідають міжнародним екологічним стандартам (EU Ecolabel, Green Key, ISO 14001)	Стимулятор
Інституційно-управлінський	Наявність стратегій сталого туризму на рівні територіальних громад	Характеризує ступінь стратегічного планування, орієнтацію органів місцевого самоврядування на довгострокові цілі розвитку туристичної сфери	Стимулятор
	Частка витрат на туризм у структурі місцевих бюджетів	Визначає рівень фінансової пріоритетності туристичної галузі в політиці місцевого самоврядування	Стимулятор

Джерело: розроблено автором.

Нормалізація показників здійснюється методом Minimax із розмежуванням на стимулятори та дестимулятори. Усі показники приводяться до єдиної шкали від 0 до 1. Інтегральний індекс ефективності туристично-рекреаційної сфери (ІЕТРС) обчислюється як середньозважене значення субіндексів за чотирма вимірами, що забезпечує диференційований підхід відповідно до пріоритетів регіональної політики.

Третій етап – сценарно-прогностичний – передбачає моделювання альтернативних траєкторій розвитку. Інерційний сценарій відображає збереження поточних тенденцій без суттєвих зрушень, де індекс стагнує або знижується. Стабілізаційно-адаптивний сценарій передбачає реалізацію базових інструментів: підтримку малого туристичного бізнесу, інституціоналізацію дестинаційного менеджменту, поступове оновлення інфраструктури. Адаптивно-інноваційний сценарій є найперспективнішим: він передбачає активну державну підтримку, впровадження цифрових рішень, розвиток ESG-підходів, формування кластерних структур і залучення міжнародних інвестицій.

Четвертий етап – оцінювання резилієнтності – передбачає поглиблений аналіз стійкості та адаптивності туристичних систем до впливу кризових чинників. На основі отриманих даних формуються практичні управлінські рекомендації.

Застосування методики до умов Карпатського регіону потребує її адаптації та врахування низки специфічних чинників. По-перше, регіон характеризується високим ступенем просторової диференціації: урбанізовані центри (Івано-Франківськ, Ужгород, Львів) співіснують із середньоактивними туристичними кластерами (Славське, Яремче, Ворохта, Буковель) та периферійними гірськими територіями із критично низькою інфраструктурною доступністю, де рівень охоплення базовими комунальними послугами подекуди сягає нульової позначки. По-друге, значна концентрація об'єктів природно-заповідного фонду (по 16% площі Івано-Франківської та Закарпатської областей відповідно) актуалізує потребу інтегрувати в методику оцінювання екологічної стійкості туристичних практик, зокрема рівня антропогенного навантаження на охоронювані території та дотримання принципів збереження біорізноманіття. По-третє, потужний неформальний сектор туризму – приватні садиби, некатегоризовані засоби розміщення, нерегламентовані гірськолижні та екскурсійні сервіси – спотворює офіційну статистику й зумовлює необхідність залучення якісної експертної інформації для уникнення системних похибок у вимірюванні ефективності. По-четверте, складна багаторівнева інституційна структура управління туризмом, яка склалася в умовах децентралізації, характеризується фрагментованістю повноважень між центральними, регіональними та муніципальними

органами, нерозвиненістю дестинаційного менеджменту на локальному рівні та обмеженою взаємодією між публічним і приватним секторами, що сукупно знижує результативність галузевої політики.

Запропонована система індикаторів гармонізується з європейськими стандартами оцінювання у сфері сталого туризму, зокрема із системою ETIS (European Tourism Indicator System), рекомендованою Європейською комісією для моніторингу сталого туризму на рівні дестинацій. Економічні показники використовують у країнах-членах ЄС для оцінювання туристичних кластерів. Соціальні індикатори є обов'язковими в соціальних аудитах Іспанії, Італії, Австрії та Німеччини. Екологічні метрики інтегруються в процеси просторового планування Словенії та Швейцарії. Інституційно-управлінські індикатори застосовують у контексті оцінювання належного врядування (good governance) у Нідерландах, Чехії та Польщі.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що традиційне оцінювання ефективності туристично-рекреаційної сфери, обмежене суто економічними індикаторами, не забезпечує адекватного розуміння реального впливу туризму на регіональний розвиток. Обґрунтовано доцільність переходу до багатовимірної трактування ефективності, що поєднує економічну життєздатність, соціальну інклюзивність, екологічну збалансованість та інституційну координацію в єдину аналітичну систему. Аналіз організаційно-економічних передумов функціонування туризму в Карпатському регіоні виявив низку структурних проблем, зокрема просторову концентрацію туристичної активності навколо обмеженої кількості дестинацій, значний обсяг неформального сектору, інституційну фрагментованість управління в умовах децентралізації. Сформовано концептуальний підхід до аналізу ефективності, що охоплює чотири послідовні етапи (діагностично-аналітичний, індикативно-індексний, сценарно-прогностичний та оцінку резилієнтності), а також запропоновано систему інтегрованих індикаторів за чотирма вимірами, гармонізовану з європейськими стандартами оцінювання сталого туризму, зокрема із системою ETIS.

Список використаних джерел

1. Любіцева О. О., Підліснюк Г. Д. *Туристичні ресурси України*: монографія. Київ: Альтерпрес, 2007. 436 с.
2. *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030*. Madrid: UNWTO, 2018. 114 p. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/UNWTO_UNDP_Tourism%20and%20the%20SDGs.pdf
3. Стеченко Д. М. *Наукові засади організації рекреаційної діяльності в регіонах України*: монографія. Київ: Знання, 2020. 336 с.

4. *Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / наук. ред. В. С. Кравців. Львів: Інститут регіональних досліджень, 2013. Том 1. Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал. 336 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20130001.pdf>*

5. *OECD Tourism Trends and Policies 2024*. Paris: OECD Publishing, 2024. 353 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/80885d8b-en>

6. *The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability* / Eds.: C. M. Hall, S. Gössling, D. Scott. London: Routledge, 2015. 520 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203072332>

7. Кирилук І. М., Чвертко Л. А. Волонтерський туризм як інструмент соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб під час російського воєнного вторгнення. *Економічні горизонти*. 2023. № 1(23). DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(23\).2023.273362](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(23).2023.273362)

References

1. Lyubitseva, O. O., & Pidlisnyuk, H. D. (2007). *Turystychni resursy Ukrainy [Tourism resources of Ukraine]*. Kyiv: Alterpres. [in Ukrainian].

2. *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030* (2018). Madrid: UNWTO. Retrieved from https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/UNWTO_UNDP_Tourism%20and%20the%20SDGs.pdf

3. Stechenko, D. M. (2020). *Naukovi zasady orhanizatsiyi rekreatsinyoi diyal'nosti v rehionakh*

Ukrayiny [Scientific foundations of recreation activity organization in Ukrainian regions]. Kyiv: Knowledge. [in Ukrainian].

4. Kravtsiv, V. S. (Ed.) (2013). *Karpats'kyi rehion: aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku [Carpathian region: actual problems and prospects for development]* (Vols. 1-8): Vol. 1. *Ekolohichna bezpeka ta pryrodno-resursnyy potentsial [Ecological safety and natural resource potential]*. Lviv: Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20130001.pdf> [in Ukrainian].

5. *OECD Tourism Trends and Policies 2024* (2024). Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/80885d8b-en>

6. Hall, C. M., Gössling, S., & Scott, D. (Eds.). (2015). *The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203072332>

7. Kyrlyuk, I. M., & Chvertko, L. A. (2023). *Volonters'kyi turyzm yak instrument sotsial'noyi intehratsiyi vymushenno peremishchenykh osib pid chas rosiys'koho voyennoho vtorhnennya [Volunteer tourism as a tool for social integration of forcedly displaced persons during the russian military invasion]*. *Ekonomichni horyzonty – Economic Horizons*, 1(23). DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(23\).2023.273362](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(23).2023.273362) [in Ukrainian].

Надійшло 22.02.2026 р.

Прийнято до друку 03.03.2026 р.

Опубліковано 20.03.2026 р.